
„JUNAČKI SPOMENIK“ VOJVODE MIRKA I NIČIFOR DUČIĆ

Danilo Radojević

Ničifor Dučić spent five years in Montenegro (1862-1867) and was the archimandrite of the Cetinje Monastery. Dučić acted according to the Serbian secret program named “Načertanije”. At his suggestion Vojvoda Mirko created songs about the Montenegrin-Ottoman battles of that time. Vojvoda Mirko did not write down those songs but he told them to Ničifor Dučić who recorded them and added the ethnonym “Serbs” in verses while mentioning the Montenegrins only as representatives of Serbs. The songs were edited by Dučić and published under the title “Herojski spomenik” (Heroic Monument) (1864) which later had several editions. Thanks to Dučić’s glosses, the collection “Heroic Monument” had the role of an anti-Montenegrin agitation instrument.

Otkrivanje metoda asimilacije, njihovih kreatora i realizatora stalno je aktuelna tema jer se ti procesi kontinuirano podstiču, finansiraju i odvijaju nad malobrojnijim narodima. Počevši od asimilacionog gostoprimitstva, preko falsifikovanja, do primjene okupacionog nasilja i fizičkog uništavanja kulturnog nasljeđa, sve je to obilježilo istorijski put i crnogorskog naroda. Takva kontinuirana i usmjerena agresivna politika rađa potuđeništvo čija je početna faza stvaranje lažnog oblika uvjerenja o „dvojnomo“ identitetu. Ta prva faza razaranja ličnog i kolektivnog individualiteta unosi dileme u svijesti onih koji nijesu uspjeli izgraditi saznajni odbrambeni mehanizam pa postaju dio ciljne mase za asimilaciju.

U ovome tekstu biće riječi o jednom reprezentativnom primjeru zloćudnog anticnogorskog propagandnog djelovanja, kao dijela specijalnog rata zvanične Srbije protiv opstanka Crne Gore i crnogorskog naroda. Riječ je o falsifikatorsko-agitacionom radu Nićifora Dučića, koji je ostavio dubok trag na svijest više generacija Crnogoraca. To Dučićevo falsifikovanje, koje nije bilo predmet istraživanja, možemo označiti kao nastavak onoga što je započeo u Crnoj Gori mason Simeon Milutinović Sarajlija.

Nićifor Dučić rođen je u selu Lugu, blizu Trebinja, završio je bogosloviju u Beogradu, a obrazovao se i u Parizu, poslije čega je bio kaluđer u manastiru Duži u Hercegovini, u kome je bio iguman njegov stric Jevstatije. U to vrijeme pravoslavni manastiri, pa i ovaj, bili su važni punktovi za širenje tajnog političkog programa *Načertanija*.

Kada je Luka Vukalović, kome je knjaz Danilo dao titulu vojvode (1858), dizao ustanak s ciljem da Hercegovinu prisajedini Crnoj Gori, Nićifor Dučić se, po inicijativi iz Beograda, priključio ustanku. Krajem 1861. g. Vukalović i Dučić došli su na Cetinje radi dogovora o daljim akcijama. Na šednici, u Biljardi, 13. januara 1862, zahvaljujući Dučićevim intrigama, kako su zaključili istoričari V. Makušev, V. Ćorović i B. Pavićević, došlo je do sukoba između vojvode Mirka Petrovića Njegoša i Luke Vukalovića, pa je Mirko bio izazvan da oduzme Vukaloviću zvanje vojvode, kao i ustaničkog vođe. Za vođu ustanka postavljen je Nićifor Dučić.¹

Nakon završetka Crnogorsko-turskog rata (1862), N. Dučić je priješao u Crnu Goru. Već sredinom 1863, Ilarion Roganović, čim se vratio iz Rusije, đe je hirotonisan za crnogorskog mitropolita, postavio je Nićifora Dučića za arhimandrita Cetinjskog manastira, što je najveći čin poslije mitropolitskog. Tako mu je bio olakšan put da se približi najuticajnijim ličnostima na Dvoru, knjeginji Darinki i vojvodi Mirku Petroviću.

¹ B. Pavićević, *Crna Gora u ratu 1862*, Beograd, 1963, str. 246.

Uočivši da vojvoda Mirko voli da pripijeva uz gusle, Dučić mu je rekao da o važnim crnogorsko-turskim bojevima, od 1852. do 1862, nema pjesama, podstičući ga da opjeva te bojeve. Tada je vojvoda Mirko, prema Dučićevom zapisu, odgovorio: „Ja sâm za sebe ne mogu pjevati pjesme“. Objašnjavajući taj Mirkov moralni stav, Dučić veli da i kad je pričao o svome legendarnom podvigu, sa tridesetak svojih drugova u opsjednutom manastiru Ostrogu, „pričao je samo fakta“. I vojvoda Mirko je odlučio da opjeva važne bojeve iz toga, posebno značajnog perioda crnogorske povijesti XIX stoljeća, a da njegova kazivanja zapisuje N. Dučić. Znajući da vojvoda Mirko ima snažan autoritet među Crnogorcima, Dučić je sigurno imao u vidu moguću jak efekat upornog ponavljanja propagandnih tvrdnji koje bi se našle u njegovim pjesmama, kao što je – „srpska Gora Crna“, da bi one postale uzor generacijama da prihvataju „dvojnju“ svijest o narodnoj pripadnosti i da potiskuju razvijeno osećanje crnogorske posebnosti. Zato je Dučić želio da dobije vojvodine pjesme da bi ih podvrgao planiranoj redakтури i na taj način učinio oruđem za realizaciju asimilatorskog cilja. Tako je nastala zbirka *Junački spomenik* koja je, u Dučićevoj redakciji, postizala propagandni efekat na svijest Crnogoraca.²

Prvu vijest o pripremi zbirke *Junački spomenik. Bojevi crnogorski sa Turcima 1852-1862* nalazimo u pismu Vuka Popovića, od 28. avgusta 1863, koje je uputio Vuku Karadžiću. Popović piše

² Ovde se može uspostaviti paralela sa djelovanjem crnogorskih studenata u Rusiji, preko društva „Srpska akademska omladina“ u S. Peterburgu. Smisao rada toga Udruženja vidimo iz pisma koje je upućeno (1901) upravi „Kolarčeve zadužbine“, koja je stipendirala te crnogorske studente. U pismu stoji da je glavni zadatak članova Udruženja da uvjeravaju Ruse da su Crnogorci i Srbi „jedan narod“. Pismo su potpisali Janko Spasojević i Petar Rosić, docniji patrijarh Varnava (vidi: D. Radojević, *Opet crnogorske teme*, izd. DANU, Podgorica, 2009, s. 92).

da, pod imenom vojvode Mirka, „izdava arhimandrit Dučić pjesmaricu od 28 pjesama“ pa da je Dučić sišao u Kotor i tražio da se skupi što više prenumeranata, te da je zbog toga otputovao i u Dubrovnik. A četiri i po mjeseca docnije, u pismu od 13. januara 1864. godine, V. Popović ponovo o tome piše Karadžiću: „Još ne izađe na svijet cetinjska pjesmarica, a sve govore: gotova je! Za ovaj posao učiniti kako treba hoće se drugih glava i radnika (...). Ja sam pisao arhimandritu Dučiću kako ste mi preporučili, i sve izgledam kad će mi knjige doći da van ih u put pošljem“.³ Iz posljednjeg stava Popovićevog pisma vidi se da je Karadžić tražio da mu uputi zbirku vojvode Mirka *Junački spomenik*, ali je Karadžić umro dvanaest dana poslije nastanka ovoga pisma pa do njega zbirka nije stigla. Po broju pretplatnika na zbirku pjesama vojvode Mirka vidi se da je za njenu pojavu vladalo veliko interesovanje. Zato su u 1864. godini izašla dva izdanja.⁴

U novije vrijeme o zbirci *Junački spomenik* pisalo je nekoliko autora. Risto Dragičević je priredio i napisao predgovor za izdanje iz 1951. godine. Marko Vujačić, u monografiji o vojvodi Mirku Petroviću-Njegošu, pisao je da je Mirko, pored „izvjesnih glorifikacija i hiperbola (...) uglavnom tačan, pogotovo u kazivanju imena“.⁵ Đoko D. Pejović pominje Dučića kao priređivača zbirke vojvode Mirka *Junački spomenik*. Za pjesme Pejović veli da su „hronike crnogorske ratne istorije, napisane prema onome što se događalo, bez ikakvog uljepšavanja i poetskog iskazivanja“.⁶ Branko Banjević je unio šesnaest odlomaka iz

³ Vuk Popović, *Pisma Vuku Karadžiću*. Priredio D. Radojević, izd. CID, Podgorica, 1999, str. 432, 438.

⁴ Zbirka je objavljivana docnije nekoliko puta, pa i 1997. godine, kao reprint prvoga izdanja.

⁵ M. Vujačić, *Vojvoda Mirko Petrović*, Beograd, 1969.

⁶ Đ. D. Pejović, *Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori*, Cetinje 1971, st. 62–63.

Junačkog spomenika u antologiju crnogorske poezije druge polovine XIX vijeka;⁷ u predgovoru je istakao da u tijem pjesmama ima detalja koji pokazuju „snagu realističkog zapažanja (...), prirodnost pripovijedanja“. Radosav Medenica objavio je tekst o *Junačkom spomeniku*, u kome piše da je u pjesmama vojvode Mirka „tradicionalna shematičnost svedena na najmanju mjeru“, da je njegovo izlaganje „često veoma živo i impresivno“.⁸

Pri kraju zbirke *Junački spomenik* unijeta je pjesma „Ratovanje Omer-paše na Crnu Goru 1862“, čiji je autor N. Dučić. U fusnoti koja je vezana za tu pjesmu Dučić veli da vojvoda Mirko nije htio da spjeva pjesme „za velike i žestoke bojeve“ u kojima je on „lično vojsku predvodio“, pa da je on (Dučić) sâm napisao, a da je umolio vojvodu Mirka da je priloži u zbirku. Postavlja se pitanje da li, osim ove pjesme, ima Dučićevog udjela i u ostalim pjesmama. Navedeni autori koji su pisali o Mirkovim pjesmama nijesu postavljali to pitanje, niti su nagovještavali tu mogućnost. S obzirom na karakter opsesivnog (prosrpskog) angažmana Nićifora Dučića, logično je očekivati da postoji jedan oblik Dučićeve ukrivene, lukave „saradnje“, osobito kad imamo u vidu njegov negativni politički učinak u Crnoj Gori do 1867. godine, što je ostvarivao sâm, i udruženo s knjeginjom Darinkom, udovicom knjaza Danila, s kojom je „bio vrlo blizak“.⁹ Njih dvoje su zajedno napisali poznati anticnogorski proglas (u julu 1867).¹⁰ Dučić je blisko saradivao sa Garašaninovim agentom i političarom Milanom Piroćancem, dok je ovaj boravio na Cetinju kao član srpske delegacije

⁷ *Pleme za oblakom*, Biblioteka „Luča“, Grafički zavod, Titograd, 1973, s. 59–77.

⁸ R. Medenica, *Naša narodna epika i njeni tvorci*, Cetinje, 1975, s. 210–218.

⁹ Dr Dimo Vujović, *Knjeginja Darinka – politička aktivnost*, Cetinje, 1968.

¹⁰ *Op. cit.*, str. 151.

(1867). Cijeli Dučićev rad bio je usmjeren na sprovođenje političkog programa srpskog ideologa Ilije Garašanina, koji je bio okrenut protiv opstanka identiteta crnogorskog naroda i samostalne crnogorske države.¹¹

Zašto je N. Dučić nagovorio vojvodu Mirka da ispjeva pjesme o tijem bojevima? Dučić je znao snagu djelovanja epske forme kazivanja na tadašnje slušaoce, posebno kad je autor takvih stihova ličnost sa najvećim autoritetom, kao što je bio Veliki vojvoda Mirko Petrović-Njegoš. Crnogorski oslobodilački bojevi, posebno od kraja XVIII stoljeća, pronosili su ime crnogorsko u diplomatskim krugovima evropskih sila;¹² knjige o Crnogorcima i njihovom životu, koje su pisali i objavljivali stranci, učvršćivale su saznanja o crnogorskom narodu. Možda je Dučiću, dok je boravio u Parizu, neko skrenuo pažnju da je na Trijumfalnoj kapiji uklesan naziv Crne Gore između ostalih država s kojima je ratovao Napoleon Bonaparta. Moralna opredijeljenost Crnogoraca da istraju u sučeljavanju s moćnima, za očuvanje slobodne egzistencije, doticalo je i neke literarne i muzičke stvaraocce. Šire obrazovan, Dučić je shvatio da tako učvršćeno ime crnogorskog naroda postaje prepreka za srbiziranje i realizaciju ideja političkog programa *Načertanija*.

Zbog angažovanja protiv opstanka samostalne crnogorske države, N. Dučić je, pošto je priješao u Srbiju (1867), dobio priznanja i osobitu poziciju. Već sljedeće godine (avgusta 1868) postao je predsjednik Odbora za srpske škole u Staroj Srbiji (Kosovu) i Makedoniji, tj. na tadašnjoj turskoj teritoriji. Karakter političkog rada N. Dučića jasno se vidi iz „Kratkog nacrt“ za djelovanje „da se osnaži srpska narodnost i održi za

¹¹ *Op. cit.*, str. 148.

¹² Kao primjer, vidi: Dr Andrija V. Lainović, *Pobjeda na Grahovcu 1858. godine u spisima savremenika*. Izd. Istorijskog instituta Republike Crne Gore, Cetinje, 1958.

političku zajednicu sa Srbijom“. Nacrt je on predao Milanu Piroćancu, tada predsjedniku Ministarskog savjeta, 16. aprila 1883. g. Nacrt je napisao u 12 tačaka, a iz uvodnog stava prve tačke jasno je ispoljeno Dučićevo usmjerenje: „Srbija, kao kraljevina, valja da radi u interesu svoje vlastite budućnosti, veličine i moći, živo i neprekidno; ali odmjereno i smotreno po određenom i utvrđenom planu za oslobođenje i ujedinjenje srpskoga naroda pod dinastijom Obrenovića, u prostoru negdašnjih granica Dušanova carstva“.¹³ Smisao i cilj ovoga „nacrt“ Dučić je uzeo iz *Načertanija*, po kome je djelovao i u Crnoj Gori. Zato se i može opravdano pretpostaviti da je on u pjesme vojvode Mirka unosio svoje umetke, koji će biti navedeni u ovom tekstu.

Zbirka vojvode Mirka Petrovića *Junački spomenik*, počinje pjesmom „Pogibija Đulek-bega u Dugi (1852)“, u kojoj je, pošto su pomenuti „mrki Crnogorci“, Crna Gora označena kao „srpska zemlja“ („na valjanu srpsku Goru Crnu“), a Crnogorci preimеноvani u „Srblje“ („od Srbalja od te Gore Crne“). Pri kraju ove pjesme još se četiri puta insistira na nazivu „Srbi“ („Jer adeta u Srbina nema“; „Srbin zulum učinit joj neće“; „Be, aferim, srpska arambašo“; „Otiđoše Srbi pjevajući“). U sljedeće dvije pjesme nije umetan etnik „Srbi“. Pjesma „Osveta popa Radosava (1858)“ počinje scenom da na Rijeci Crnojevića glavari razgovaraju, a pošto im priđe kapetan Đoko slijedi stih: „A Srbi mu daju piti vino“; ubačanjem etničke odrednice „Srbi“ vjerovatno je zamijenjena riječ: „glavari“ kako je bio izgovorio vojvoda Mirko („glavari mu daju piti vino“). Dalje je pomenuta turska lađa koja plovi Skadarskim jezerom, da bi došli do „šičara“, „al’ srpskoga roba zarobili“; može se primijetiti, po neujednačenom ritmu, da je Mirko bio drukčije izgovorio: „crnogorskog roba zarobili“. Poslije toga u pjesmi se javljaju Crnogorci („a da vidiš mlade Crnogorce“). U pjesmi „Boj na Zubcima (1858)“ događa

¹³ AS, MID, f. VI.

se više metamorfoza etnika *Crnogorci*; već u drugom stihu označena je Crna Gora kao „srpska“ zemlja („našom srpskom Gorom Crnom“). Zatim, glavari hercegovački šalju emisare – „srpskoj Gori Crnoj“. Crnogorski knez Danilo Petrović pomenut je kao – „srpska kruna zlatna“ (stih je preuzet iz starije epike!), a knjaz im navodno odgovara da će im poslati u pomoć Crnogorce („i u indat poslat Crnogorce“). U pjesmi „Boj na Kolašinu (1858)“, na početku je naglašeno da vino piju „srpske vojvode“, a riječ je o crnogorskim glavarima; dok su razgovarali pominjani su pod imenom „Srbi“, a kada uslijedi opis boja, onda su preimenovani u Crnogorce („Što učini vojevoda Mirko / i njegovi mrki Crnogorci“). Na kraju pjesme opet se vraća na odrednice – „srpske vojevode“ i „srpske vitezove“, pa su i pogibije Crnogoraca bile – „za slavu imena srpskoga“. U početku pjesme „Osveta Joka Jovićevića (1858)“, već je u drugom stihu istaknuto da je Crna Gora – „srpska“ („srpske Gore Crne“), a zatim se pominju „mrki Crnogorci“ u duhu divljih ratnika: „A na glave, braćo Crnogorci“. Na kraju boja opet se Srbi javljaju („pa se Srbi natrag povратиše“), a istaknuti su Srbi i kao pobjednici („bogu fala, Srbi zadobiše“). I u pjesmi „Četovanje Jovana Lučića (1859)“ pomenut je crnogorski knjaz Danilo kao „Srbin“ („Grдне мuke, a od srpske ruke, / od Srbina Petrovića kneza“); međutim, nikšićki Turci ispoljavaju strah od Crnogoraca („Ja se bojim od Crnogoracah, / u Dugi su vazda Crnogorci“). Pjesma „Boj u Kolovozu (1851)“ sadrži takođe dvostrukost, u njoj se kaže: „Ginu Turci, ginu Crnogorci“, i da ih (Turke) razgone „mrki Crnogorci“, ali na kraju pjesme upućen je prijekor Alipaši što je utekao i ostavio vojsku – „pod mač srpski u Kolovoz tvrdi“, pa su zaboravljeni „mrki Crnogorci“ s početka pjesme. U pjesmi „Boj u Vranjini“ ponavlja se topos „Ginu Turci, ginu Crnogorci“, a osim toga, Crnogorci su pomenuti i kao „ljuti Crnogorci“ i „mrki Crnogorci“. Ali pri opisu borbe oko opsadne kule, jedan Turčin nije htio da iskoči da ne bi njegova

pogibija izazvala zadovoljstvo, ali sad ne Crnogoraca, već kod Srba („da se š njime Srbin ne nasladi“). Ukrštanje etnika *Crnogorci* i *Srbi* prisutno je i u pjesmi „Udarac na Turke u Dugi“: kada Turci udare na „srpski logor“ onda je navedeno koliko ima „Srbah“, a Peko Pavlović je nazvan – „srpski arambaša“, te da „Srbi“ plijen dijele („onda Srbi šćicar dijeljahu“); iza toga su pomenuti Crnogorci („dok u Dugi šjede Crnogorci“), a onda su pomenuti „srpski kapetani“. Pri kraju pjesme opet izražaju Crnogorci („sa svakijem bratom Crnogorcem“, „ako tamo dođu Crnogorci“). U pjesmi „Udarac na Turke na Kusinju (1861)“ ne pominju se Crnogorci, već samo Srbi („i glavaru, srpskih sokolovah“; „Tu ostaše Srbi pjevajući“). Po pomenu crnogorskih lokaliteta i dinastije („u granicu Petrovića kneza“) može se shvatiti da je to bio crnogorsko-turski boj. U pjesmi „Boj na Pilatovcima (1861)“ Crna Gora je opet naznačena kao „srpska“ („i valjane srpske Gore Crne“), a serdar Šćepan se obraća Crnogorcima („Čujete li ovo, Crnogorci“), ali u narednim stihovima pomenuti crnogorski komandanti (Šćepan i Jovan) postaju „srpski serdari“ („to gledaju dva srpska serdara“), pa su i na kraju četiri puta pomenuti samo Srbi („Ali Srbi dobro šćicariše“; „od srpske je vojske poginulo“; „jer će vi ih Srbi pograbit, / pa se š njima Srbi oženiti“). U pjesmi „Boj na Kolašinu (1861)“ prvo su pomenuti „krvavi mrki Crnogorci“, a odmah iza toga stiha „transformišu“ se u „Srbe“ („malo Srbah, a mnogo Turakah“), a pri prebrajanju poginulih javljaju se Crnogorci („Od junačke crnogorske vojske, / tu pogibe šezdeset momakah“). Slično je i u pjesmi „Boj na Zabrđu u Pivi (1861)“, đe se pominju samo Srbi („da se Srbin nije porodio“; „Evo Srbin sa sred Gore Crne“; „on ne šćaše uzmaći Srbinu“). Samo se na kraju, pri nabrajanju poginulih, pominju Crnogorci („od junačke crnogorske vojske“). U pjesmi „Boj u Pivi (1861)“, pored imena više glavara (Drago, Nikola, Šćepan, Ilija, Novica, Šogo) pomenuti su više puta Crnogorci („izginuše nama Crnogorci“; „Ne

pitamo tebe, Crnogorče“; „a kolju se mrki Crnogorci“; „a sokoli braću Crnogorce“; „što ne rodi mrka Crnogorka“; „oko njih se kupe Crnogorci“; „liječe se sami Crnogorci“. Međutim, pri kraju opisa boja stoji da su pobjedu odnijeli Srbi („Bogu hvala! Srbi zadobiše“). U pjesmi „Boj na Krnjicama“ češće se javlja miješanje etnika *Crnogorci* i *Srbi*. Na početku je Crna Gora naznačena kao „srpska“ („oko naše srpske Gore Crne“), odmah slijedi ustaljeni stih: „Ginu Turci, ginu Crnogorci“, a zatim slijede stihovi u kojima se preobraćaju Crnogorci u Srbe („Ali nema Srba ni jednoga“; „da ga Srbi iznevjerit neće“; „Lakom Srbin, da ga bog ubije“; „i Srbina zoveš na predaju“; „valja Srbin oko kule Turke“). Poslije navedenih stihova slijedi promjena naziva: „Tu se mloga proljeva krvca / od Turakah i od Crnogoracah“; „dok se vrnú crnogorska vojska“, pa opet dolazi do promjene u Srbe („i Srbi se natrag povратиše“; „zove Srbin Hota Asan agu“. Onda se pojavljuju „mrki Crnogorci“, kao i ponovljeni stih: „Liječe se sami Crnogorci“. Pri kraju opet je istaknuta pripadnost „Srbima“ („a pred njima srpske vojevode“). Već u naslovu pjesme „Pogiblja tri srpska sokola (1862)“ označeni su crnogorski glavari kao „Srbi“, a u pjesmi se dalje želi „potvrditi“ dvostruka nominacija crnogorskog naroda („i ostali mrki Crnogorci“; „i uz njega ljuti Crnogorci“; „ginu Turci, ginu Crnogorci“). A na kraju opisa toga crnogorsko-turskog boja stoji zaključak: „i tu Srbi šičar zadobiše“. Pjesma se završava prijevornim podilaženjem, da iskazana „dvostrukost“ naziva ne poništava identitet Crnogoraca: uz (martiriske) pohvale pogibija stoji da su život „za poštenje dali / i lijepo ime crnogorsko“. U pjesmi „Boj u Vasojevićima i pogiblja Selim-paše (1862)“ takođe je pomenuta Crna Gora kao „srpska“ zemlja („oko naše srpske Gore Crne“). Dalje slijedi miješanje naziva: „malo Srbah, a mlogo Turakah“, pa odmah dolazi stih: „junaci su bolji Crnogorci“. Tu stoji da vojvoda Miljan predvodi „dvije hiljade Srbah vitezova“, ali u boju ne ginu Srbi nego Crnogorci („ginu

Turci, ginu Crnogorci“, a malo dalje se ponavlja ovaj stih uz bliži opis: „Tu se mloga prolijeva krvca / od Turakah i Crnogoracah“). A na kraju pjesme nalazi se pohvala vojvodi Miljanu od knjaza Nikole, u kojoj se insistira da je „srpske krvi“. U pjesmi „Boj na Ništicama (1862)“ ponavlja se isti repertoar obrta: „zaciktaše srpski džeferdari / (...) kidisaše mrki Crnogorci“. A na kraju toga boja opet se javljaju Srbi („tu su Srbi šičar dijelili“). U pjesmi „Boj na Medunu u Kućima (1862)“ ponovljeno je miješanje nominacija: u boju se prolijeva krv „od Turakah i Crnogoracah“, a zatim se kaže da je bilo: „malo Srbah, a mlogo Turakah“; međutim, u tom boju ginu Crnogorci: „ginu Turci, ginu Crnogorci! / Već je muka odolele živa, / nestade im praha i olova; / uzmakose natrag Crnogorci“. Riječke glavare u pjesmi „Boj na Ponarima (1852)“, u jednom loše sklopljenom stihu, u kome stoji da se „duhan pije“ mjesto puši, pominje glavare kao „Srbe“. Miješanje pojmova je ponovljeno kada Turčin iz opkoljene kule „zove tri srpska serdara / i vojvodu što je njima glava: / Aman te mi malo Crnogorci“. Pjesma „Udarac na grad Nikšićki (1862)“ sadrži takođe primjere politički usmjerenog ukrštanja etnika *Crnogorci* i *Srbi*. U početku se ponavlja topos „mrki Crnogorci“, a odnosi se na vojsku, predvođenu Pekom Pavlovićem, Novakom Ramovim i dr, koja se pred gradom Nikšićem sudarila s turskom odbranom. I tada se mijenja naziv *Crnogorci* u *Srbi* („Ali Srbi uzmaknuti neće, / no u Turke juriš učiniše“). Čim je počeo boj nastaje nova „transformacija“, javljaju se Crnogorci: „Tu se stade prolijevat krvca / od Turakah i od Crnogoracah“. Kada traje borba u gradu, opet se javlja naziv *Srbi* („Robe Srbi bule i kadune“; „pa se Srbi natrag povratite“). Na kraju, pri nabranjanju poginulih, pominju se Crnogorci („a pogibe crnogorske vojske“). U pjesmi „Boj na Prešeci (1862)“ izrazito je prisutno miješanje etnika *Crnogorci* i *Srbi*. Turci viču: „Čekajte nas, mrki Crnogorci“; iza toga slijedi umetnuti topos druge druge nominacije („Malo Srbah, a mlogo

Turakah, / al' se Srbi prepanuti neće“). I odmah dolazi stih koji ne slijedi pravilan tok kazivanja: „junaci su bolji Crnogorci“. Na kraju je rečeno da su u tom boju poginuli Crnogorci: šest stotina „crnogorske vojske“. U pjesmi „Boj u Kiti i pogibija Salik-paše (1862)“ pominju se samo Crnogorci, što je, vjerovatno, rezultat Dučićevog promišljanja i odmjeravanja broja propagandnih efekata. To se može pretpostaviti jer odmah dolazi pjesma „Boj na Novom Selu (1862)“, u kojoj je, pored naziva *Srbi*, na Crnogorce prenijet i naziv *Srbadija* („neka starac Srbadiju hrabri“). Poslije ovoga mjesta ponavlja se naziv *Srbi* (dva puta – „ma se Srbi prepanuti neće“; „ondar srpske puške zapucaše“; „no Srbima mali indat dođe“; „da im Srbi ne sijeku glave“). Da ne bi izostalo miješanje naziva, Dučić je ubačio podilazeće formulaičke stihove: „Jer su život za poštenje dali / i lijepo ime crnogorsko“, koji treba da olakšaju asimilatorsko podređivanje. Dučić je ovu pjesmu završio preuzetijem, takođe asimilatorskim, stihovima Branka Radičevića: „Crna Goro, kamenito stenje, / srpske krune drago si kamenje“. U pjesmi „Boj na Martinićima (1862)“, N. Dučić je, osim pravljenja emulzije od etnika *Crnogorci* i *Srbi*, i crnogorska naselja preimenovao u „srpska sela“ („da mi srpska sela popalimo“). Čitalac nije u mogućnosti da razluči ko je ko kada Dučić, na primjer, unese pometnju: „A još Srbah na iskupu nema; / vojvoda je na Cetinju Mirko, / a doma su ljuti Crnogorci“. Kad pominje broj turske vojske, s druge strane fronta su „Srbi“ („Što će jadni Srbi učiniti! / Malo Srbah, a mlogo Turakah; / Bog će pomoć i Bogorodica, / junaci su bolji Crnogorci“. Na kraju pjesme opet se javljaju „Srbi“ („a Srbi se natrag povратиše, / pa pogibšu braću izbrojiše“. Na kraju pjesme redaktor Dučić, da bi postupak u cjelini bio u skladu sa njegovom asimilatorskom tendencijom, aplicirao je već korišćenu „odu“, od nekoliko stihova, koja ima martirijski sadržaj: da se onima koji su poginuli „vesele“ duše, „jer su život za poštenje dali / i lijepo ime crnogorsko“.

Pozivanje na boga i Bogorodicu nije u skladu sa (poznatim) karakternim svojstvima vojvode Mirka koji je uvijek ispoljavao samouvjerenost i gvozdenu volju, da istraje u borbi sa moćnijima. U posljednjoj pjesmi vojvode Mirka, „Boj u Šarancima (1862)“, redaktor je primijenio već izgrađeni postupak: da se „Srbi okupljaju“ za borbu, da je mnogo Turaka, a „malo Srbah“, a da se u ovom boju prolijevala krv „od Turakah i Crnogoracah“. Međutim, kada su Turci potisnuti preko rijeke Tare, Crnogorci su doživjeli metamorfozu, postali su Srbi („a Srbi se natrag povratitše“), kao i da su u tom boju oni zadobili plijen („Tu su Srbi dobro šičarili“), a da su od toga plijena odabrali dva hata i dvanaest sabalja i poslali ih na Cetinje „Nikolaju Petroviću knjazu“.

Pri kraju zbirke „Junački spomenik“ dodao je N. Dučić svoju pjesmu „Ratovanje Omer-paše na Crnu Goru (1862)“. Taj postupak je objasnio u fusnoti, da je vojvoda Mirko odbio da ispjeva pjesmu o bojevima u kojima je lično vojsku predvodio, a dopuštio je da to Dučić učini. Dučić je, sastavljajući pjesmu, primijenio iste metode koje je koristio pri redigovanju Mirkovih pjesama: miješao je nazive *Crnogorci* i *Srbi*. Za Crnogorce je koristio pet puta sintagmu „mrki Crnogorci“, koja nema metaforički sadržaj, a zatim ponavlja sintagme – „ljuti Crnogorci“, „hrabri Crnogorci“. Poslije sabiranja poginulih, Dučić koristi etnik *Srbi*, tako da gradi lažnu sliku da su bojevi s trupama Omer-paše okončani pobjedom „Srba“ – „na poštenje Srbi ostadoše, / veseli se srpska banovino!“ Na taj način je Dučić pobjede crnogorske metnuo u korpus „srpskih“ ratnih pobjeda. Posljednja tri stiha ove (Dučićeve) pjesme imala su funkciju podilaženja crnogorskom suverenu i Crnogorcima, da bi bio prikriven stvarni cilj i redaktorsko falsifikovanje koje je pri „obradi“ pjesama, koje mu je kazivao Veliki vojvoda Mirko Petrović-Njegoš, učinio Dučić. To ispoljavanje lukavstva uma, pod obrazinom divljenja Nićifora Dučića, dato je u obliku poruke-sugestije da su Crnogorci – „Srbi“, a Crna Gora – „srpska banovina“: „Veseli

se, srpska banovino, / dokle rađaš dobre gospodare, / kao što je knjaže Nikolaje / i njegovi hrabri Crnogorci / tebi niko nautidi neće“.

Originalni izgled pjesama vojvode Mirka, tj. onakav njihov jezički i stilski sklop kako ih je zamislio i ispjevao pred Dučićem, uz gusle ili bez njih, sada nije moguće rekonstruisati. Odnosno, nije moguće ukloniti nanos politički usmjerenog redaktora Dučića, njegovo dograđivanje i dopisivanje, iako su intervencije uočljive. Mirkove usmeno ispjevane pjesme redaktor je razbijao i isprekidao ugrađivanjem tzv. stalnih mjesta, toposa, da bi pjesmama dao drugi (politički) smjer, mijenjajući značenje etnika *Crnogorci*. Na taj način je redaktor umanjio objektivnost i iskrenost epskog kazivanja vojvode Mirka Petrovića, a što je bio vojvodin osnovni životno kredo. Segmenti koje je pjesmama dodavao N. Dučić, pokušavajući da im da sugestivnu ulogu toposa, prosijavajući ih kroz dvadeset šest Mirkovih pjesama, djeluju nametljivo i tuđe, odbijaju svojom propagandnom oštrinom, planiranim „edukativnim“ ponavljanjem, cinično su usmjereni na proslavljanje crnogorske borbe, a suštinski imaju asimilacionu funkciju jer se u toj borbi osvajaju „srpske“ pobjede.

Iz ove analize može se zaključiti zašto je Dučić nagovorio vojvodu Mirka da ispjeva pjesme o crnogorsko-turskim bojevima od 1852. do 1862. godine. Pošto je knjaz Danilo, nakon Grahovske bitke (1858), imenovao puškara Luku Vukalovića za vojvodu i za vođu ustanka u Hercegovini, Garašaniinov agent Dučić, tada kaluđer u manastiru Duži, planirao je da to spriječi. Dučića je uputio Omer-paša Latas, krajem jula 1861, u Banjane kod ustaničkih starješina, s porukom da dođu u Mostar na pregovore. B. Pavićević je zaključio da je N. Dučić, kao emisar Omer-paše,¹⁴ svojim „tačnim obavještenjima o

¹⁴ Omer-paša – Mihailo Latas (1806–1871), bivši pravoslavac iz Like i narednik u austrijskoj vojsci, priješao u islam (1827); bio je odan Porti pa je

uloži“ Crne Gore u hercegovačkom ustanku, „doprinio da turska vlada, brže nego se očekivalo, prikupi podatke o stvarnoj angažovanosti službene Crne Gore u hercegovačkim događajima“. ¹⁵ Omer-paši Latasu bile su poznate aspiracije Srbije prema Hercegovini; znao je i za protivljenje srpske vlade crnogorskim pokušajima da pripreme oslobađanje i prisajedinje Crnoj Gori toga još neoslobođenog dijela svoga naroda i povijesno-etničke teritorije, a tada turske oblasti, pa je u tom slučaju došlo do podudaranja stavova Porte i Beograda. Crnogorsko angažovanje u pomenutom ustanku bilo je povod za Crnogorsko-turski rat (1862). ¹⁶ Pomenuti stav I.

upućivan da guši ustanke u raznim oblastima Turske. Dok je u toku osam mjeseci (1850–51) slamao pobunu bosanskih feudalaca, može se pretpostaviti da je bio upoznat s Njegoševim osudama poturica u *Gorskom vijencu*; po naređenju Porte, bio je glavni zapovjednik turskih trupa u dva crnogorsko-turska rata (1852–53. i 1862), u kojima je pokazao osobitu okrutnost, čije izvorište može biti i pomenuta Njegoševa osuda izdaje. Engleski teolog i pisac Viljem Denton, kada je posetio Crnu Goru (1865), zapisao je da je crnogorski knez Danilo, u vrijeme Krimskog rata, ostao u miru s Turcima, nije iskoristio „nezgode i nevolje, kojih Turska tada dopade“. Denton kaže da se tada govorilo da će Porta za tu „uslugu“ ustupiti crnogorskom knjazu „jedno pristanište“. Međutim, Porta je poslala „s velikom silom Omer-pašu da Crnu Goru zauzme; i tako usluga knjaževa bi naplaćena time što mu horde Omer-pašine opustošiše i satriješe najbolje i najrodnije krajeve, od koga se pustošenja Crnogorci ne mogu još da oporave“ (*Zapisi*, knj. XVIII, sv. 4, Cetinje 1937, str. 217).

¹⁵ B. Pavićević, *op. cit.*, str. 286.

¹⁶ B. Pavićević je dokumentovano pokazao da je I. Garašanin očekivao poraz Crne Gore u tom ratu jer bi na taj način nestao suparnik Srbije (*op. cit.*, str. 396. – Nije samo u pitanju stav Garašanina, već je tada Srpska vlada donijela odluku o „zabrani prikupljanja materijalne pomoći za Crnu Goru“ (B. Pavićević, *op. cit.*, str. 387).

Garašanina prema Hercegovini u temelju je i Dučićevog, skrivanog, odnosa prema naporima Cetinja da prisajedini Hercegovinu. Zato je oduzimanje L. Vukaloviću uloge vođe ustanka i davanje Dučiću toga zadatka, što je učinio izmanipulirani vojvoda Mirko, bilo pomoć Dučićevim (skrivenim) namjerama da priguši ustanak. Pošto ustanički glavari nijesu vidjeli jasnu perspektivu započete borbe za oslobođenje, ako prestane crnogorska pomoć i dođe do vezivanja njihovih napora za daleku i vazalnu Srbiju, ustanak je malaksao.

Postupci N. Dučića prema crnogorskoj dinastiji i njegovo podređivanje zbirke *Junački spomenik* vojvode Mirka asimilatorskoj koncepciji političkog programa druge države, potvrđuje ocjene historičara Dučićevog moralnog sklopa. Branko Pavićević, nakon pažljive analize veoma bogate građe o Crnogorsko-turskom ratu, i o onome što mu je prethodilo, kad je u pitanju djelovanje N. Dučića, zaključio je da je „bio lukav, dvoličan i slavljubiv“.¹⁷ Pavićević navodi ono što je zapisao o N. Dučiću ruski historičar i diplomata Viktor Makušev,¹⁸ koji je bio konzularni službenik u Dubrovniku, u vrijeme Hercegovačkog ustanka, a njemu se Dučić često obraćao za pomoć. Makušev ga je ocijenio da je prevarant i intrigant.¹⁹ Pavićević navodi i mišljenje V. Ćorovića o N. Dučiću, da je bio lukav i dvoličan.²⁰ Taj i takav čovjek u Crnoj Gori je zadobio povjerenje Dvora i prihvaćao se važnih poslova. Đ. D. Pejović naveo je podatak da je N. Dučić, na zahtjev kralja

¹⁷ B. Pavićević, *op. cit.*, str. 246.

¹⁸ Viktor Vasiljevič Makušev (1837–1883), istraživač, objavljivao građu iz Dubrovačkog arhiva; njegov zbornik *Zadunavski i jadranski Sloveni* (D. Peterburg, 1867), u istoriografiji je ocijenjen kao pouzdan izvor podataka.

¹⁹ B. Pavićević, *op. cit.*, str. 143.

²⁰ *Ibidem*.

Nikole, napisao nastavni plan i program za osnovnu školu, u novembru 1862, u kome je skratio školovanje na tri godine, uz tvrdnju da đeca „ni malo neće manje znati“ ako jednu godinu manje uče.²¹ Dučić je dobio i položaj školskog nadzornika. S koliko je malicioznosti Dučić komentarisao tadašnju crnogorsku ratnu realnost, vidi se iz jedne ocjene koju je iznio pošto je priješao u Srbiju. On je zapisao da je Crnogorsko-turski rat (1862) izazvao kralj Nikola, da bi provjerio svoje snage.

Primjer zbirke *Junački spomenik* još je jedna potvrda dosadašnjih saznanja na koji su način velikosrpski propagatori, preko falsifikata, koristili sâme Crnogorce u borbi protiv Crne Gore i posebnog identiteta crnogorskog naroda. A to su činili da bi postigli uvjerljivost, ako izrečene poruke „dolaze“ od važnih i uglednih crnogorskih ličnosti. Tako je zloupotrijebljen veći dio vladara dinastije Petrović-Njegoš, ali i neki istaknuti pojedinci, poput Marka Miljanova Popovića. U slučaju Velikog Vojvode Mirka, i njegove zbirke *Junački spomenik*, redaktor-falsifikator Nićifor Dučić dopisivao je agitacione stihove, smišljeno koristeći epsko-deseteračku formu iskaza ukorijenjenu u crnogorskom narodu kao usmeni oblik pamćenja istorije, preko koje je u ono vrijeme efikasno šireno i prenošeno na generacije planirano izjednačavanje u svijesti Crnogoraca etnika *Crnogorci* i *Srbi*, učinovši tako zbirku *Junački spomenik* snažnim sredstvom asimilacione propagande.

Od objavljivanja zbirke do smrti vojvode Mirka prošle su tri godine pa se može postaviti pitanje zašto autor nije reagovao na Dučićeve umetke i izmjene stihova. Opravdano je pretpostaviti da je vojvoda Mirko glavnu pažnju usmjerio na to da je u pjesmama sačuvana istinitost ratnih situacija, tačnost pojedinačnih opisa podviga i imena junaka koje je on isticao.

²¹ Đ. D. Pejović, *op. cit.*, str. 281.

Dučić je ugradio ideološki lanac koji povezuje pjesme, a pazio je da očuva opise bojeva onako kako ih je Mirko kazivao, a vojvoda Mirko je vjerovatno svjesno zanemario ideološke umetke Dučićeve jer u svome vremenu nije mogao anticipirati buduće istorijske tokove pa nije shvatao opasnost takvih poruka.